
BIBLICKÁ ZPRÁVA O STVOŘENÍ A VÝZVY PŘÍRODNÍCH VĚD V DÍLE FRANZE VON HUMMELAUERA (1842–1914)

CTIRAD POSPÍŠIL

ABSTRACT

Biblical Account of the Creation and Challenges of the Natural Sciences in the Work of Franz von Hummelauer (1842–1914)

The paper is a part of research focused on Catholic theologians and biologists who, in the years 1871–1910, in agreement with the so-called Mivart's theory, accepted the evolutionary origin of the human body, or did not reject it. It presents the life and work of Franz von Hummelauer, S.J., a Catholic biblical scholar. Three of his writings, dedicated to the problematics of the exegesis of the biblical account of the Creation, are identified. Hummelauer shows a constant respect for the merits of the natural sciences, and there is no trace of fundamentalism in his work. From 1877, he did not cease to accept the contributions of astronomy, and he shows a great openness to the possibility of the evolutionary origin of species both in fauna and flora. Although he strictly rejected the hypothesis of the evolutionary origin of the human body in 1877, in 1895, he shows much more prudence regarding Mivart's thesis. If it were possible to exclude the dualism of the instant animation of the body of the first man that came by means of the evolution, the evolutionary origin of the human body would not contradict the biblical account. In his last work on this topic from 1898, Hummelauer constantly shows that the biblical account of the creation has an unequivocal religious informative value and it would be a mistake to search there for statements that would be relevant to the natural sciences.

Keywords

Evolution; Origin of man, Darwinism; Theology of creation; History of theology; Biblical exegesis; Old Testament; The Book of Genesis

DOI: 10.14712/23363398.2017.21

Předkládaný příspěvek¹ patří do dlouhé řady pilotních studií, věnovaných analýze vybraných spisů německých, rakouských, francouzských, italských, španělských, anglických a amerických teologů z let 1870–1910, v nichž lze předpokládat otevřenější přístup k evolučnímu vzniku lidského těla (Mivartova teze), což je také přednostní zájem našeho bádání. Na základě těchto předběžných studií by měla vzniknout monografie, která formou rozsáhlé sondy mapuje příslušnou reakci obce katolických teologů na výzvy přírodních věd, zejména z hlediska postoje k evolučnímu způsobu vzniku lidského těla. Narazíme-li však v průběhu naší analýzy na zajímavé podněty týkající se kosmogonie, geogonie a evolučního vzniku živočišných i rostlinných druhů, pochopitelně taková zjištění nenecháme ležet ladem, byť z předchozího mnohaletého zájmu o tuto širokou problematiku dobře víme, že ožehavost právě zmíněných otázek byla mnohem nižší než u hypotézy vzniku – stvoření lidského těla cestou evoluce.²

Základní indicie, která vedla k zájmu o osobnost uvedenou v titulu tohoto příspěvku, se nachází v jedné studii českého biblisty J. Miklíka³, jenž sám se k možnosti evolučního vzniku lidského těla sice staví spíše odmítavě, nicméně zároveň uvádí jména několika německých a rakouských biblistů, kteří podle něho a vzhledem k epoše, v níž žil, v posledních letech zaujali k této teorii pozitivní stanovisko.⁴ Mezi nimi nacházíme rovněž jméno Franze von Hummelauera.

Jako obvykle se nejprve velmi stručně zmíníme o životním osudu a díle právě uvedeného předního dobového biblisty, specialisty na Starý zákon. Opětne podotýkáme, že prospologie v našem přístupu hraje roli pouze rámcového kontextu a není přímým předmětem našeho bádání.

¹ Předkládaná studie je součástí řešení grantového projektu GA ČR 16-08021S.

² Srov. C. V. Pospíšil. *Zápolení o naději a lidskou důstojnost. Česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu*. Olomouc: Nakladatelství UP 2014.

³ Srov. Josef Miklík. *Člověk ve světle prvních tří kapitol Genese. ČKD 1–2 (1930)*, s. 1–11; *ČKD 3–4 (1930)*, s. 145–154. ThDr. Josef Miklík (1886–1947), redemptorista, absolvent věhlasného Papežského biblického institutu. Za války byl vězněn v Terezíně. Srov. J. Hanuš. *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století*. Brno: CDK 2005, s. 99. Snadno by mohlo dojít k záměně s rodným i řeholním bratrem Konstantinem Miklíkem.

⁴ Jedná se o jména: Joseph Knabenbauer SJ (1859–1911); Norbert Peters (1863–1938); Franz von Hummelauer SJ (1842–1914). Analýze příslušných spisů prvních dvou zmíněných biblistů jsme již věnovali pozornost v předchozích studiích, které však v době vzniku tohoto příspěvku ještě nebyly editovány, a proto na ně ještě nemůžeme odkazovat.

V dalších bodech pak budeme analyzovat vybrané pasáže z těch spisů, v nichž lze očekávat vyjádření autorova přístupu k výzvám přírodních věd, s nimiž se potýkal on i obec katolických biblistů v dané době. Příspěvky budeme řadit v chronologickém sledu dle data jejich vydání. V závěru se pak pokusíme nabídnout souhrnné hodnocení zjištěných skutečností.

1. Základní údaje o životě a díle F. von Hummelauera

Franz von Hummelauer se narodil 14. srpna 1842 ve Vídni jako syn diplomata Karla von Hummelauera. Po dokončení střední školy v St. Gervais-Lüttichu a ve Stella Matutina ve Feldkirchu vstoupil v roce 1860 do jezuitského řádu. Studoval přednostně exegezi, a to v Münsteru a v Maria Laach. Od roku 1877 působil jako exegeta ve městě Ditton Hall v Anglii, dále v Trevíru u Bruselu, v letech 1895–1908 pak ve Valkenburgu. Byl vynikajícím specialistou na Starý zákon a na antickou orientalistiku, pro kteréžto obory byl odborným spolupracovníkem periodika *Stimmen aus Maria Laach*.

O širším uznání jeho vědecké práce v obci katolických biblistů svědčí mimo jiné také to, že se v roce 1903 stal konzultantem tehdejší Papežské biblické komise.⁵ Z tohoto údaje můžeme vyvodit, že Hummelauerovy názory na poměr biblického textu Gn 1–2 k dobovým přínosům přírodních věd nečinily Papežské biblické komisi v roce smrti papeže Lva XIII. žádné problémy.

Dozvídáme se ale také, že jeho exegetická stanoviska, zejména v oblasti biblické archeologie a biblických pradějin, byla sice v pozdější době v určitém ohledu katolickými biblisty více méně recipována,

⁵ Zdá se vhodné připomenout, že v první fázi existence PBK od roku 1902 (srov. Lev XIII. *Vigilante*, apoštolský list ze dne 30. října 1902. In *Enchiridion Biblicum* (= EB), Bologna: EDB 1993, č. 137–149) do roku 1971, v němž toto grémium dostalo docela nový statut (srov. Pavel VI. *Sedula cura*, motu proprio ze dne 27. 6. 1971. In: EB, č. 722–739), měly její dokumenty magisteriální ráz (srov. Pius X. *Praestantia Scripturae*, motu proprio ze dne 18. 12. 1907. In: EB, č. 268–273), což po reformě Pavla VI. neplatí, neboť texty PBK od té doby mají autoritu pouze odbornou. Podle soudu kolegy T. Petráčka se po smrti Lva XIII. do PBK prosadili spíše konzervativci. Srov. T. Petráček. *Výklad Bible v době (anti-)modernistické krize. Život a dílo Vincenta Zapletala OP*. Praha: Krystal OP 2006, s. 74–75. Naše studium nás přivedlo k závěru, že to však nemělo zásadní vliv na postoj tohoto grémia k problematice poměru biblické zprávy o stvoření k přínosům přírodních věd, o čemž mimo jiné svědčí naše analýza dokumentu PBK z roku 1909 o historické povaze prvních kapitol Geneze (srov. C. V. Pospíšil. *Zápolení*, s. 211–215) a srovnání postojů katolických teologů k zmíněné problematice před rokem 1909 a po vydání uvedeného dokumentu.

nicméně za jeho života se střetávala s velmi silnou opozicí ze strany kolegů na poli katolické biblistiky. Z uvedeného důvodu se F. von Hummelauer v posledních letech svého života stáhl z vědeckého ruchu do ústraní.⁶ Tento svět opustil dne 12. dubna 1914 v holandském Heerenergu.

Nyní k publikační činnosti našeho autora, z jejíhož přehledu není nesnadné uzavřít, že v následujících bodech budeme věnovat pozornost třem níže uvedeným edičním počinům: F. von Hummelauer. *Der Biblische Schöpfungsbericht*. Freiburg im Br.: Herder 1877, 151 stran; Commentarius in Genesim. In: *Cursus Scripturae Sacrae. Commentarius in V. T., pars 1. In libros historici 1*. Parisii: P. Lethielleux 1895, 612 stran; *Nochmal der Biblische Schöpfungsbericht*., Freiburg im Br.: Herder 1898, 132 stran.

V téměř rozsáhlém a mnohasvazkovém projektu *Cursus Scripturae Sacrae*, na jehož vzniku se mimochodem podílel také J. Knabenbauer, vypracoval náš autor ještě komentáře ke knihám: Samuelovým (1886); Soudců a Rút (888); Exodus a Leviticus (1895); Numeri (1899); Deuteronomium (1901); Jozue (1903); 1. Kronik (1905). Jelikož nás tato díla bezprostředně nezajímají, uvádíme je pouze přehledově. Pro úplnost dodáváme, že celý *Cursus Scripturae Sacrae* je dostupný v knihovně KTF UK v Praze.

Z dalších publikací ještě připomínáme: F. von Hummelauer. *Das vormossaische Priesterthum in Israel, vergleichende Studie zu Exodus und 1 Chron. 2–8*. Freiburg im Br.: Herder 1899, 106 stran; *Exegetisches zur Inspirationsfrage mit besondere Rücksicht auf das Alte Testament*. Freiburg im Br.: Herder 1904, 129 stran. V letech 1873–1882 napsal 24 příspěvků do *Stimmen aus Maria Laach*.

2. Problematika přírodních věd ve spisu

Der Biblische Schöpfungsbericht

Pročítáme-li od začátku v titulu uvedenou knihu, zjišťujeme, že autor se přednostně zabývá typickými i specifickými exegetickými otázkami a o problematice přírodních věd se zmiňuje až v poslední, deváté, kapitole, která nese titul „Vision und Wirklichkeit“ (s. 136–151).

⁶ Srov. Friedrich Wilhelm Bautz. Hummelauer, Franz von, Jesuit, Exeget. In: *Biographisch-Bibliographisch Kirchenlexikon II*, s. 1179–1180, citováno podle www.bbk1.de. Srov. také http://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_H/Hummelauer_Franz_1842_1914.xml.

Na vysvětlenou je třeba dodat, že Hummelauer zastával mínění, podle něhož zpráva o stvoření, jak ji máme dnes k dispozici, vychází ze zjevení – vidění o těchto záležitostech, které poskytl Bůh Adamovi. V dané souvislosti se pak hovoří o „*Visionstheorie*“, v pozdějších dobách se podobné mínění označovalo jako „prazjevení“. Tato zpráva se měla tradovat, a tak se stala základem vyprávění na začátku Geneze.⁷ Devátá kapitola tedy pojednává o poměru zmíněné „vize“ a skutečnosti, jak ji postupně před námi odkrývají přírodní vědy.

Na straně 149 se náš autor zabývá problematikou darwinismu, který limituje pouze na otázku vzniku druhů v oblasti fauny a flóry. Hypotézu evolučního vzniku lidského rodu hned na počátku zcela skartuje jako cosi z hlediska zdravého rozumu hrubě zcestného:

Pod tento pojem [darwinismus] nezahrnujeme ono hrubé pomýlení, které v lidech obdařených rozumem vidí pouze vyvinutější opy. Darwinismem rozumíme pouze ono mínění, podle něhož se všechny rostlinné a živočišné formy odvozuji od nemnoha praforem, možná z jedné jediné jednoduché základní formy.⁸

Je tedy zřejmé, že ve stejném roce, kdy J. Knabenbauer ve své studii věnované podobné problematice hovoří o Mivartově tezi, přičemž ji nenápadně připouští na filosofické rovině, odmítá ji však rezolutně jako nesladitelnou s výpovědí knihy Geneze o vzniku člověka,⁹ F. von Hummelauer o daném mínění nechce vůbec hovořit, protože celou záležitost tehdy vnímal jako neslučitelnou se zdravým rozumem. Otázkou je, zda v době sepisování těchto řádek náš autor vůbec něco věděl

⁷ Srov. F. von Hummelauer. *Der Biblische Schöpfungsbericht*. Herder: Freiburg im Br. 1877, s. 150.

Dnes pochopitelně tuto představu nesdílíme, neboť naše znalosti o počátcích lidstva jsou značně pokročilejší. Spíše hovoříme o starších ústních a možná i částečně psaných tradicích, které poslední autor biblického textu zredigoval a jimž dal také definitivní tvar s jeho výrazně teologickou vypovídací hodnotou. Na druhou stranu ale nepřestáváme věřit v působení Božího Ducha při vzniku posvátných textů, které jsou díky tomu inspirované.

⁸ „Wir begreifen hier unter diesen Namen [Darwinismus] nicht jene krasse Verirrung, welche in vernunftbegabten Menschen nichts weiter als einen potenzierten Affen sieht. Unter Darwinismus verstehen wir vielmehr hier bloß jene Ansicht, welche alle Pflanzen und Tierformen von weniger Urformen, vielleicht von einer einzigen, ganz einfachen Stammform herleitet.“ F. von Hummelauer. *Der Biblische Schöpfungsbericht*, s. 149.

⁹ Srov. J. Knabenbauer SJ. Glaube und Deszendenstheorie. *Stimmen aus Maira-Laach* 1877, 13, č. 1, s. 69–86; č. 2, s. 121–138.

o Mivartově tezi. Zkrátka a dobře Knabenbauerův současník a řeholní spolubratr v roce 1877 skartuje možnost evolučního vzniku člověka již na rovině zdravého rozumu, činí tak zcela bez obalu, ba do jisté míry dokonce štítivě, pročež o dané věci vůbec nechce pojednávat.

Pokud se ale jedná o možnost evolučního vzniku živočišných a rostlinných druhů, jeho výpověď je vůči darwinismu velmi otevřená, koneckonců stejně jako jsme to mohli vidět u Knabenbauera:

Geneze počátek všech živých bytostí vztahuje k Bohu. Jestli je Stvořitel jejich počátkem bezprostředně, anebo zprostředkovaně, na to nemůžeme očekávat žádnou odpověď od Geneze, která ony zprostředkující členy, jež na tom měly účast, musela přejít.¹⁰

Hummelauer je si jasně vědom svého kompetenčního pole, pročež mu nepřísluší vyjadřovat se o záležitostech, které leží na badatelském poli přírodovědy. Jeho úkolem je pouze to, aby se vyjádřil o výpovědích biblického textu, který v první řadě uvádí Boha jako původce všech živých bytostí. Jestli Bůh stvořil biologické druhy bezprostředně z neživé materie, anebo prostřednictvím druhotných příčin cestou jakési evoluce, na to Geneze žádnou odpověď nedává a ani nechce dávat. Vzhledem k roku sepsání je toto svědectví poměrně významné, protože se před námi již v sedmdesátých letech 19. století profiluje otevřenost významného katolického biblisty vůči možnosti evoluce v oboru fauny a flóry.

Následuje otázka poměru biblického vyprávění ke geogonii a kosmogonii. Podle Hummelauera platí, že Adam obdržel od Boha vidění – zjevení, v němž obrazně dostal na srozuměnou jen to, jak to bylo s počátkem naší Země, nikoli celého světa. Zároveň se náš autor staví velmi skepticky k tak zvané konkordistické teorii, která hledala těsné paralely mezi jednotlivými geologickými epochami a dny stvoření podle první kapitoly knihy Geneze.¹¹

¹⁰ „... die Genesis die Entstehung alles Lebens auf Gott zurückführt: ob dieselbe mittelbar oder unmittelbar an den Schöpfer heranreicht, darüber wir von Genesis, welche ja die vermittelnden Glieder, so es deren gab, übergehen musste, keinen Ausschluß erwarten.“ F. von Hummelauer. *Der Biblische Schöpfungsbericht*, s. 149.

¹¹ „Eine Ausgleichung der paläontologischen Ergebnisse mit dem buchstäblichen Sinne der heiligen Urkunde scheint uns nicht wahrscheinlich.“ – „Srovnání výsledků paleontologického zkoumání s doslovným smyslem svatě zvěsti se nám jeví jako nepravděpodobné.“ F. von Hummelauer. *Der Biblische Schöpfungsbericht*, s. 150.

Sladit biblický text s tím, co přináší paleontologie, je podle Hummelauera prozatím nemožné, neboť tato mladá věda ještě neposkytuje takové údaje, o něž by se solidní autor mohl spolehlivě opírat. Zároveň si ale podle něho musíme uvědomovat, že nelze setrvávat na doslovném smyslu biblické zvěsti o stvoření. Každopádně by však podle Hummelauera nebylo správné činit Boží slovo příliš závislým na profánní vědě.¹² Závěr je tedy veskrze otevřený a svědčí o očekávání toho, co přinesou další objevy ze strany přírodních věd a zejména paleontologie.

3. Problematika přírodních věd ve spisu *Commentarius in Genesim*. In: *Cursus Scripturae Sacrae. Commentarius in V. T., pars 1. In libros historici 1*

O osmnáct let později se náš autor věnoval stejné problematice ve svém velmi objemném, latinsky psaném komentáři první knihy Mojžíšovy. Určitou vypovídací hodnotu má i to, že prvním jedenácti kapitolám Geneze jsou věnovány bezmála dvě třetiny celého rozsahu předloženého díla, konkrétně přibližně 360 stran. Problematiku prvních tří kapitol Geneze rozebírá ve více než jedné čtvrtině celého komentáře, konkrétně se jedná o 174 stran.

Knihy je dedikována Jeho Svatosti Lvu XIII. a vyšla se schválením představených, konkrétně s aprobačí provinčního ministra Jakuba Rathgeba SJ ze dne 31. ledna 1894 „Exaeten“. Jedná se pravděpodobně o nizozemský kraj Limburg, který nesmíme zaměňovat s německým městem Limburg an der Lahn. Imprimatur knize udělil pařížský arcibiskup kardinál Fraciscus Richard dne 8. srpna 1894. Druhé vydání z roku 1908 je obsahově zcela totožné s verzí z roku 1895, schází však věnování Lvu XIII., imprimatur i schválení ze strany řeholního představeného jsou stejná.

Struktura komentáře je v zásadě standardní. V dlouhém úvodu (*Introductio*, s. 1–45) nás autor uvádí do celkové problematiky interpretace dané biblické knihy, seznámí nás s prameny, které se v ní projevují, dále kupříkladu s problematikou identifikace míst dle jejich názvů a v neposlední řadě též s členěním díla na jednotlivé části.

Nás bude pochopitelně zajímat první kapitola nesoucí název „Cosmogonia Biblica Gen 1,1.2.3.“¹⁵ Autor nás nejprve seznamuje s dlouhou

¹² Srov. F. von Hummelauer. *Der Biblische Schöpfungsbericht*, s. 150–151.

¹⁵ Srov. F. von Hummelauer. *Commentarius in Genesim*, s. 49.

historií interpretace biblické kosmogonie, jedná se zejména o komentáře církevních otců. Na straně 52 se konstatuje, že na základě biblických komentářů církevních otců dodnes rozlišujeme interpretaci ideální či alegorickou (Origenes), konkordistickou, teorii vidění (Chryzostomos) a literární lekturu hexaameronu (Efrém). Autor tedy nejen vyjmenovává různé typy výkladu první kapitoly Geneze, ale rovněž upozorňuje na její patristické předlohy. Následuje zpracování scholastických komentářů.

Pochopitelně se hovoří o M. Kopernikovi a jeho díle z roku 1543 i o I. Newtonovi, který v díle z roku 1686–1687 matematicky dokázal, že na Zemi i jinde v kosmu panuje zákon gravitace.¹⁴

Velmi zajímavý je přehled exegetů a myslitelů, kteří se snažili v 17. a 18. století vyrovnávat s nálezy fosilií: I. Woodward v roce 1659 vyslovil domněnku, že fosilie jsou pozůstatky skutečných živočichů a rostlin zaniklých při potopě. Obdobně se v roce 1731 vyslovil I. Scheuchzer. Autoři, kteří se domnívali, že tvářnost Země byla ovlivněna primárně vlivem vody, se nazývali „neptunisté“. Podle G. W. Lieb-nize sehrála při utváření zemského povrchu zásadní roli vulkanická síla („plutonisté“). G. Wiston v roce 1696 tvrdil, že jelikož se Země neotáčí pouze kolem své osy, ale také krouží kolem Slunce, biblický den stvoření trval ve skutečnosti celý rok. G. L. Buffon v roce 1749 postuloval, že utváření Země trvalo sto tisíc let.

I. Kant vyslovil svou teorii o vzniku Slunce a planet již v roce 1755 a v roce 1796 ji zdokonalil francouzský matematik a fyzik P.-S. Laplace. Jednalo se o to, že Slunce a planety vznikly z prapůvodní mlhoviny, v níž vlivem gravitační síly došlo ke shlukování materie a její kondenzaci. Konečně je zmíněn C. Lyell, který v letech 1830–1838 usmířil neptunismus a platonismus, a položil tak základy moderní geologie.¹⁵ Hummelauer pochopitelně plně respektuje přínosy zmíněných vědců.

Náš autor dále vypočítává řadu autorů 19. století, kteří se snažili vysvětlovat tvářnost Země plutonisticky (C. F. Kleil 1866; P. Laurent 1863; A. Sornet 1854; V. M. Gatti 1867 a 1877; A. Bosizio SJ 1856; A. Trissl 1894). Sám Hummelauer je nazývá „diluvianistae“ a tvrdí, že jejich teze nevyhovuje ani z biblistického hlediska, ani z hlediska toho, co bezpečného tvrdí geologie a paleontologie. Daný přehled autorů je zajímavý jednak z hlediska dějin biblické exegeze zprávy o stvoření,

¹⁴ Srov. F. von Hummelauer. *Commentarius in Genesim*, s. 57–58.

¹⁵ Srov. tamtéž, s. 58.

jednak rozšiřuje náš pohled na to, jak se katolická teologie vyrovnávala s problematikou přírodních věd.¹⁶

Hummelauer před námi nechává defilovat řadu dobových teorií výkladu prvních dvou kapitol knihy Geneze. Restitucionistická ani mystická teorie nás opravdu nezajímají, protože se v nich hovoří o zničení prvního stvoření a o obnovení světa v šesti dnech. Hummelauer tyto názory metodologicky správně odmítá, protože nemají oporu v biblickém textu.¹⁷ Mnohem zajímavější je pro nás to, že německý biblista velmi důsledně demoluje tak zvaný konkordismus, tedy snahu o sladění šesti dnů stvoření s geologickými epochami Země.¹⁸ Odmítání tohoto mínění jsme viděli již v díle z roku 1877, nicméně nyní je kritika vědecky důkladnější a rezolutnější.

Německý biblista není spokojen ani s tak zvanou poetistickou teorií, podle jejíchž zastánců hexaameron nepopisuje přírodovědecky to, jak Bůh stvořil svět, nýbrž představuje pouze oslavný hymnus, který odůvodňuje sobotní klid tím, že Hospodin sedmého dne po díle stvoření odpočíval. Velmi zajímavé je pro nás zejména to, že se dozvídáme jméno prvního zastánce tohoto přístupu: G. E. Paulus (In: *Neues Repertorium für biblisme und morgenländische Theologie II*, 5, Jena 1790). Hummelauer není s touto tezí spokojen, neboť úmyslem autora Geneze podle něj bylo popsat dobovým jazykem vznik světa, a nikoli jenom ospravedlnit sobotu.¹⁹ Kritika se tedy netýká hodnocení textu jako primárně náboženského sdělení, nýbrž jenom identifikace hlavního záměru biblické zprávy o stvoření.

Dále se hovoří o ideální či idealistické tezi. Šest dní není šest časových period, ale šest logických etap stvoření na základě Boží ideje stvoření. Zastánci tohoto přístupu k problematice hexaameronu se odvolávají na sv. Augustina a vnímají popis stvoření jako striktně náboženský text, který nemá žádnou přírodovědeckou vypovídací hodnotu. O dané záležitosti hovoříme opět zejména proto, že se dozvídáme jména prvních zastánců uvedeného přístupu k první kapitole Geneze: F. Michellis, J. B. Baltzer (1867, 1872). Hummelauer ovšem ani s tímto vysvětlením není zcela spokojen, protože svatopisec podle něho považoval tuto zprávu nejenom za náboženský text, ale také za opravdový popis stvoření. Výše jsme ale mohli vidět, že odmítnutí konkordismu a respekt

¹⁶ Srov. tamtéž, s. 59.

¹⁷ Srov. tamtéž, s. 60.

¹⁸ Srov. tamtéž, s. 61–66.

¹⁹ Srov. tamtéž, s. 66–67.

k údajům přírodních věd svědčí o vnitřní inklinaci německého jezuity právě k takovému typu interpretace.²⁰

Jako poslední je uvedena tak zvaná revelacionistická teorie, podle níž v době stvoření světa neexistoval žádný člověk, který by pak tyto věci mohl popisovat coby svědek. Bůh mohl lidem toto zjevení poskytnout buď slovem, anebo vizí. Hummelauer se kloní spíše k obraznému poznání ve formě vidění.²¹ Svatopisec pak obsah zjevení vyjádřil dobovým jazykem, aby to bylo srozumitelné tehdejšími lidmi. Hummelauer vyjadřuje svůj příklon k této tezi následovně: „[Takováto] interpretace textu respektuje hermeneutické normy a přírodním vědám, konkrétně geologii a paleontologii, náleží plná svoboda.“²²

Jak vidno, rozdíl mezi idealistickou, poetickou a revelacionistickou teorií jsou velmi subtilní co do výsledku, který tkví v obhajobě svobody pro přírodovědecké bádání. Rozdíl ale leží v hodnocení vlastního biblického textu. Revelacionistická teorie je pro Hummelauera nejpřijatelnější, protože dbá na to, že text je skutečně zjevený a uchovává si svou autoritu zejména na poli náboženských výpovědí, není ale směrodatný pro dnešní vědu.

Na dalších stranách se podrobně komentují jednotlivé kroky stvoření světa, rostlinstva, živočišstva a člověka, a to s důrazem na teologickou vypovídací hodnotu biblického textu. O přírodních vědách se hovoří až v souvislosti s komentářem druhé zprávy o stvoření, jak ji nacházíme v Gn 2,4–7.

Nepřekvapí nás, když autor obdobně jako v roce 1877 projevuje velkou otevřenost možnosti evolučního vysvětlení vzniku živočišných a rostlinných druhů: „Tvrdíme tedy, že text Geneze nevyklučuje to, co o rostlinstvu a živočišstvu říkají darwinisté.“²⁵

Zkrátka a dobře, Bůh mohl stvořit druhy jak přímo ze země, tak cestou evoluce. Teologie by zde neměla zasahovat do svobody přírodovědeckého výzkumu.

Mnohem svízelnější je to s otázkou vzniku lidského těla podle darwinismu. Povšimněme si, že Hummelauer zde mění postoj. Jestliže v roce 1877 o dané věci odmítal diskutovat, protože tuto hypotézu

²⁰ Srov. F. von Hummelauer. *Commentarius in Genesim*, s. 68.

²¹ Srov. tamtéž, s. 68–71.

²² „Interpretatio textus fit ad normam legum hermeneuticarum, disquisitionis scientificae plena permittitur libertas...“ Tamtéž, s. 72.

²⁵ „Dicamus igitur, Geneseos textu Darwinistarum, quae de plantis et animalibus sunt placita, non excludi.“ Tamtéž, s. 129.

považoval za poblouznění, nyní ji bere alespoň na rovině rozumu, tedy filosofie, zcela vážně. Výslovně je připomenut Saint-George Mivart.²⁴ Hummelauer ví, že Mivart nepochyboval o stvoření lidské duše přímo Bohem, jenom hypotetizoval možnost vzniku – stvoření lidského těla cestou evoluce. Pokud by paleontologie danou skutečnost potvrdila, pak by v určitém okamžiku Bůh vdechl tomuto tvorů lidskou duši na místo duše zvířecí. Hummelauer konstatuje, že proti právě nastíněnému mínění se vyslovovalo mnoho autorů, a to jak darwinisté, tak jejich odpůrci. Náš autor vnímá jako nesmysl to, že na „místo“ zvířecí duše by byla vložena duše lidská, anebo zvířecí v ní byla nějak proměněna. To by přece odporovalo nedualistickému pojetí vztahu duše a těla, jak je to vlastní biblické antropologii i nauce církve o tom, že duše je podstatnou formou těla. Pokud by se ovšem podařilo překonat právě nastíněný problém, pak podle Hummelauera není třeba Mivartovu tezi automaticky skartovat:

[O] tom, jak vznikla těla zvířat a lidí ze země (srov. Gn 2,7; 2,19), tedy zda to bylo bezprostředně, anebo zprostředkovaně, nás Geneze nepoučuje, protože pouze sděluje, že vznikla ze země, tedy z materie.²⁵

Geneze prostě učí, že jak těla živočichů, tak tělo člověka byla stvořena ze země. Zda přímo, anebo prostředně, tedy cestou evoluce, to nevíme a Geneze o tom nic neříká. Tím by podle našeho soudu byla otevřena cesta k možnosti přijetí Mivartovy teze, ovšem s modifikacemi ohledně duše. Je evidentní, že Hummelauer buď neznal M.-D. Leroye OP,²⁶ který daný problém v jistém ohledu vyřešil, anebo se o něm bál přímo hovořit, jelikož tento autor byl za své názory v dané době vystaven přísnému pohledu ze strany Svatého officia. Každopádně ale Hummelauer jakožto exegeta vyslovuje názor, který implikuje opatrnou možnost otevřenosti vůči evolučnímu vzniku lidského těla.

Je tedy zřejmé, že ve svém kapitálním díle věnovaném biblické zprávě o stvoření F. von Hummelauer setrvává na stanoviscích z roku 1877, prohlubuje argumentaci, ale zároveň mění postoj k možnosti

²⁴ Připomínají se jeho díla: *Genesis of Species*. London 1871; *Lessons from Natura*. London 1876; *Dublin Review*, leden 1872.

²⁵ „neque enim corpus hominis neque corpora brutorum quomodo de terra formata fuerint (v. 2,7 a 2,19), mediatene an immediate, in Genesi docemur, sed solum de facto ea sumpta de terra, i. e. materia.“ Tamtéž, s. 129.

²⁶ Srov. C. V. Pospíšil. *Zápolení*, s. 126.

evolučního vzniku lidského těla. Naši lekturu potvrzuje také český autor Josef Miklřík, který přesně v tomto smyslu interpretoval Hummelauerovu pozici, jak jsme viděli výše.

4. Problematika přírodních věd ve spisu *Nochmal der Biblische Schöpfungsbericht*

V této knížce se náš autor již potřetí zabývá otázkou zprávy o stvoření, nyní s odstupem 21 let od prvního díla s velmi podobným názvem. V úvodu připomíná svou knihu z roku 1877 i komentář z roku 1895 a dodává, že po celou tuto dobu měl danou otázku stále před očima, což svědčí o tom, jak na něj celá záležitost poměru biblické zprávy k přírodním věd existenciálně doléhala. Poznává, že v dřívější době existovalo mnoho systémů, jak ke zprávě o stvoření přistupovat, zatímco nyní se jejich počet snížil. Exegeze a přírodní vědy jsou ve sporu, i když se mnozí snaží tento rozpor překonat.²⁷

V první kapitole autor nabízí výklad textu („Texterklärung“) zprávy o stvoření, a to výslovně bez toho, že by se zabýval údaji přírodních věd.²⁸ Ve druhé kapitole („Die Concordieformeln“)²⁹ autor prezentuje a zároveň podrobuje kritice nejrozumnější systémy výkladu hexaemeronu obdobně, jak jsme toho byli svědky v jeho předchozích spisech. Vychází z toho, že Bible na tomto místě něco tvrdí, zatímco přírodní vědy říkají něco jiného.³⁰ Veškerá interpretační snaha tedy vyznívá jako pokus uvést biblickou zprávu o stvoření do souladu s dobovou přírodovědou! Teorií je nyní identifikováno šest: „Sündfluth Theorie“ (teorie potopy); restitutionismus, interperiodismus, periodismus (konkordismus), alegorismus (poetismus), idealismus, liturgismus.³¹

V závěru Hummelauer konstatuje, že dny konkordismu (periodismu) jsou nenávratně sečteny. Dále podotýká, že na konci 19. století jasně převládala mezi katolickými exegety a teology idealistická lektura, podle níž biblické dny stvoření jsou pouze epochy stvoření a biblický text nemá přírodovědeckou vypovídací hodnotu.³² Jestliže v dobách vzniku světa takovýto popis odpovídal tehdejšímu vědomostem o svě-

²⁷ Srov. F. von Hummelauer. *Nochmal*, s. III.

²⁸ Srov. tamtéž, s. V, 1–48.

²⁹ Srov. tamtéž, s. 48–94.

³⁰ Srov. tamtéž, s. 49.

³¹ Srov. tamtéž, s. 51.

³² Srov. tamtéž, s. 93.

tě, pak nyní vystupuje mnohem zřetelněji do popředí náboženská vypovídací hodnota biblické zprávy o počátku kosmu, Země a života.

Následuje třetí kapitola („Textkritik“)³⁵, v níž je zásadní otázkou to, jak vznikl text zprávy o stvoření. Je evidentní, že to bylo Boží zjevení.³⁴ Hummelauer dále tvrdí, že teorie vidění – zjevení není pouhou hypotézou, protože o vzniku ženy byl přece Adam poučen rovněž ve vidění (srov. Gn 2,21).³⁵ Mojžíš chtěl dějinám Izraele předřadit vyprávění o vzniku světa, života a člověka, o tom, jak povstal Boží lid. Následující tvrzení není radno přehlédnout:

Mojžíš měl právo takové zjevení na počátek svých dějin spásy zařadit. Když pravil: „To je, co Bůh zjevil o oněch věcech“, mínil tím: to je všechno, co o tom vím. Zpráva, kterou obdržel, byla – i když ne ve výlučném slova smyslu – historickou záležitostí.³⁶

Výrok je zajímavý zejména proto, že se v něm vyjasňuje význam označení biblické zprávy o stvoření za „historickou“. Rozhodně to neznamená fundamentalistickou lekturu prvních kapitol Geneze, rozhodně to také neznamená, že by se astronomii, biologii, paleontologii upíralo právo na zkoumání toho, co spadá do jejich kompetence. Jde pouze a výlučně o to, že biblický text není pouhým mýtem, lidským výmyslem, že tato zpráva nevznikla tak říkajíc na zelené louce, nýbrž že v jejím nynějším literárním pozadí se nachází dlouhá předchozí ústní tradice. Text sděluje, jak uvidíme zakrátko, náboženské ponaučení, které však není rozhodně něčím ahistorickým a smyšleným. Jedná se o hodnotu biblického textu, o opodstatněnost jeho výpovědi, o to, aby se hodnocení dané zprávy nezvrhlo v opovržení jakousi „mytickou“ veteší, s čímž nemůže nesouznít ani současný teolog, který ale pochopitelně nebude s to recipovat tvrzení o tradování vize stvoření od Adama po lidského autora knihy Geneze.³⁷

³⁵ Srov. tamtéž, s. 94–132.

³⁴ Srov. tamtéž, s. 104.

³⁵ Srov. tamtéž, s. 108.

³⁶ „Mose war berechtigt, eine solche Offenbarung an der Spitze seiner Heilgeschichte zu setzen. Er sagte damit: Das ist, was Gott über den Vorgang geoffenbart hat; das ist alles, was ich über denselben weis. Das Document, welches er aufnahm, war in wahren, wenn auch nicht ausschliesslichem Sinne ein historisches Document.“ Tamtéž, s. 116.

³⁷ V dané souvislosti se zdá být vhodné připomenout, že otec modernismu v oblasti biblistiky, Alfred Loisy (28. 2. 1857 – 6. 6. 1940) o pět let dříve, konkrétně v listopadu 1893 vydal svoji přednášku o aplikaci kritického přístupu k biblickému textu,

V závěrečné pasáži této třetí kapitoly Hummelauer výslovně říká:

Záměrem vidění – zjevení ohledně stvoření nebylo seznámit Adama se všemi souhvězdími, se všemi obdobími, se všemi druhy fauny a flóry, protože cílem bylo náboženské poučení. [...] Všechno je výslovně vztahováno k Bohu jako k původci.⁵⁸

Po více než dvaceti letech snažení Hummelauer nakonec naplno vyjadřuje postoj, který v jeho době zastávala většina katolických teologů, jak o tom koneckonců svědčí i náš výzkum v oblasti dějin české katolické teologie.⁵⁹ Text Bible, který vypovídá o stvoření je přednostně náboženský. Základní sdělení tkví v tom, že Bůh je původcem světa, živých tvorů a člověka. Jak si ve skutečnosti při tomto svém stvořitelském díle počínal, není pro náboženskou oblast zase tak důležité, neboť tyto znalosti jsou v kompetenci lidského rozumu, který postupuje podle vědeckých metod. Hummelauer se tak blíží tomu, co tvrdili

v níž jednak odmítal mojžíšovskou paternitu Pentateuchu, ale také vyslovil mínění, podle něhož prvních pět kapitol Geneze nepředkládá reálnou historii, což by popravdě řečeno z dnešního hlediska nebyl pro katolického teologa nikterak zásadní problém. Na základě uvedených názorů musel ovšem profesor Loisy v roce 1893 opustit pařížský *Institut Catholique* (srov. B. R. Wilson. The Catholic Career of Alfred Loisy. *The Harvard Theological Review* 11 [1918], s. 36–73). Není tudíž vyloučeno, že Hummelauerovo lpění na slově „historický“, i když ne v plném a dnešním slova smyslu, v souvislosti s prvními kapitolami Geneze může mít kořen také v reakci na Loisyho publikaci z roku 1893. Cośi obdobného bude zřejmě platit i o výše připomenutém dokumentu PBK z roku 1909. Zároveň je ale zřejmé, že v oblasti poměru katolických teologů k přínosům přírodních věd tato na první pohled velmi přísná terminologie nehrála příliš velkou roli, neboť po roce 1909 se na otevřenosti mnoha teologů a biblistů vůči možnosti evolučního vzniku druhů v oboru fauny a flóry, ba v nejednom případě i na možnosti evolučního vzniku lidského těla nezměnilo v zásadě nic.

⁵⁸ „Es war nicht der Zweck der Schöpfungsvision, Adam mit alle Gestirnen, mit alle Schichten, mit allen Thier- und Pflanzenarten bekannt zu machen; religiöse Belehrung war der Zweck. [...] Alles wird ausdrücklich auf Gott zurückgeführt.“ Tamtéž, s. 126.

⁵⁹ Jako markantní příklad uvádíme lapidární tvrzení kněze a katechety Jana Procházky z roku 1888: „Jest na mysli míti, že bible účel má učiti o Bohu, nikoliv o přírodě. Bible není k tomu, aby odchovala přírodním vědám pěstitele, nýbrž Boha ctitele.“ Jan Procházka. Styky věd přírodních s biblí. *ČKD* 1888/2, s. 87–94; 1888/3, s. 138–154; 1888/4, s. 215–225; 1888/5, s. 285–297; 1888/6, s. 331–345; 1888/7, s. 385–391, zde *ČKD* 1888/2, s. 89.

Autor se narodil 12. 3. 1846 v Kněžmostě a zemřel 2. 6. 1889 v Mladé Boleslavi. Doktorát bohosloví získal v roce 1880 a následně byl ustanoven vyučujícím na gymnáziu v Mladé Boleslavi. Psal učebnice, v rukopisné podobě zanechal apologetiku. Srov. F. Halas. Procházka Jan. In: *Ottův slovník naučný* 20. Praha: J. Otto 1903, s. 741. Zmínky o tomto autorovi lze dohledat také v: V. Petera. *Géniové církve a vlasti*.

zastánci idealistické lektury, nicméně z hlediska vážnosti biblického textu setrvává na *Visionstheorie*, která – pokud ji nebudeme vztahovat přímo k prvnímu člověku – není rozhodně nikterak zpátečnická, když na jejím základě dokážeme správně vymezit kompetenční pole biblické zprávy o stvoření a také historickou a kulturní podmíněnost lidského slova Bible, jež se nevyhnutelně v daném textu plně projevuje.

Zprávu o stvoření bychom tedy mohli vnímat asi jako „proroctví“ obrácené k počátku světa, života a člověka. A proroctví přece bývají obrazná a ne zcela jasná. Teprve v okamžiku, kdy se naplní, jsme s to rozpoznat jejich pravou vypovídací hodnotu. V případě vyprávění z knihy Geneze o stvoření je tomu obdobně, ovšem naplněním tohoto proroctví se zdají být – pro někoho možná zcela paradoxně – bezpečné přínosy moderní astronomie, geologie a paleontologie, které nám nyní umožňují vnímat toto proroctví v plném světle celé pravdy. Ona paradoxalita naplnění proroctví obráceného do dávné minulosti poněkud vybledne, uvědomíme-li si, že mnozí přírodovědci zhruba do poloviny 19. století vnímali své snažení jako poctivou četbu „knihy stvoření“, tedy jako určitou součást tak zvané „přirozené teologie“.

5. Závěr

Můžeme konstatovat, že F. von Hummelauer je opravdu zajímavý a po výtce kvalifikovaný svědek postojů katolické exegeze k problematice přírodních věd v námi sledovaném období. Vskutku pozoruhodný je především jeho výčet a pečlivé hodnocení různých přístupů k interpretaci hexameronu a biblické zprávy o stvoření, v němž nám mimo jiné poskytuje cenné informace o prvních původcích těchto interpretačních teorií i o jejich dalších významných zastáncích. Kdo by chtěl podniknout historické bádání o této kapitole v dějinách exegeze, určitě by měl vzít do rukou Hummelauerův komentář ke knize Geneze.

Dále je třeba důrazně podtrhnout velkou uctivost, s níž tento autor přistupuje nejenom k biblickému textu, ale také k přínosům přírodních věd. Ani v jednom z jeho tří námi analyzovaných spisů jsme nenarazili byť jen na sebemenší omezování svobody přírodních věd nebo na dehonestaci jejich přínosů. Našeho autora nikdo nemůže obvinít ani ze stínu fundamentalistického přístupu k biblickému textu.

Není pochyb o tom, že Hummelauer přijímal údaje dobové astronomie. Již od roku 1877 je patrná velká otevřenost možnosti evolučního vzniku živočišných a rostlinných druhů, čímž se potvrzuje to, co jsme

konstatovali v předchozích studiích, totiž že vstřícnost vůči evoluci v oblasti fauny a flóry je v katolické teologii, přinejmenším v Německu a v českých zemích, výrazně převažující minimálně od sedmdesátých let 19. století.

V otázce evolučního vzniku lidského těla vidíme nejprve zásadní odmítnutí této hypotézy, jak je to patrné v díle z roku 1877. V komentáři z roku 1895 se situace výrazně mění, a to velmi pravděpodobně v souvislosti s rozvojem dobové paleontologie a zejména paleoantropologie, byť tyto skutečnosti náš autor ve svých dílech nezmiňuje. Hummelauer minimálně od roku 1895 nevylučuje možnost evolučního vzniku – stvoření lidského těla, protože to v ničem neodporuje biblické zprávě o vzniku člověka. Proti myslí je našemu autorovi ale skoková proměna zvířecí duše v duši lidskou, jak to postuluje Mivartova teze. Škoda, že ve svém komentáři ke Genezi Hummelauer neuvedl řešení, které v dané době poskytoval M.-D. Leroy.

*Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy
Tháškova 3
160 00 Praha 6 – Dejvice
e-mail: cpospisil@volny.cz*